

KS. JANUSZ CZERSKI

Opole

RETORYKA W PIERWSZYM LIŚCIE ŚW. PAWŁA DO KORYNTIAN

1. Problem retoryki w 1 Kor – 2. Retoryka klasyczna – 3. Retoryka hebrajska –
4. Retoryka klasyczna w 1 Kor

1. Problem retoryki w 1 Kor

Na retorykę 1 Kor zwrócił uwagę J. WEIß w związku z analizą formalną i stylistyczną 1 Kor 1–4¹. Komentarze standartowe nie poświęcają jednak zbyt wiele uwagi argumentacji retorycznej Pawła, za wyjątkiem może H. MERKLEINA², czy W. SCHRAGEGO³. Natomiast znakomici współcześni znawcy retoryki klasycznej, jak H.D. BETZ⁴, S.M. POGOLOFF⁵, D. LITFIN⁶, czy B.W. WINTER⁷, stanowczo odrzucają retoryczną interpretację 1 Kor, twierdząc, że styl Pawła opiera się nie na retoryce, lecz na argumentacji teologicznej. Nie można jednak z góry przesądzać, że teologiczny charakter dowodzenia Pawła wyklucza stosowanie metody retorycznej⁸. W komunikacji międzyludzkiej, obojętnie, czy odbywa się ona na płaszczyźnie przemówienia, czy tekstu pisanego, nie można przecież obyć się bez retoryki. O retoryce można mówić nawet wówczas, gdy mówca, czy pisarz nie korzystali świadomie ze

¹ *Beiträge zur paulinischen Rhetorik*, w: C.R. GREGORY I IN. (opr.), *Theologische Studien. Festschrift B. Weiß*, Göttingen 1997, s. 165–247.

² *Der erste Brief an die Korinther* (Ökumenischer Taschenbuchkommentar zum Neuen Testament 7/1), Gütersloh 1992.

³ *Der erste Brief an die Korinther* (Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament VII/1–4), Zürich–Braunschweig–Neukirchen–Vluyn 1991–2001.

⁴ *The Problem of Rhetoric and Theology according to the Apostle Paul*, w: A. VANHOYE (wyd.), *L'Apôtre Paul. Personnalité et Conception du Ministère* (BETL 73), Leuven 1986, s. 16–28, zwł. s. 36–37.

⁵ *Logos and Sophia. The Rhetorical Situation of 1 Corinthians* (Society of Biblical Literature Dissertation Series 134), Atlanta 1992, s. 275.

⁶ *St. Paul's Theology of Proclamation. 1 Corinthians 1–4 and Greco-Roman Rhetoric*, Cambridge 1994, s. 190–201, 244–252.

⁷ *Philo and Paul among the Sophists*, Cambridge 1997, s. 237–241.

⁸ Wykazał to ostatnio J.F.M. SMIT, analizując styl 1 Kor 1–4 (*Epideictic Rhetoric in Paul's First Letter to the Corinthian 1–4*, Bb 84 [2003], z. 2, s. 184–201).

środków retorycznych. Przez retorykę, w szerszym znaczeniu, pojmuje się bowiem technikę autora tekstu, która zmierza do ukształtowania i ukierunkowania woli słuchacza lub czytelnika — odbiorcy tekstu⁹ Paweł musiał również stosować określoną strategię i argumentację, aby przekonać swoich adresatów. Dowodzenie spełnia jednak u niego funkcję drugorzędą, gdyż celem jego retoryki jest kerygma — głoszenie Chrystusa.

Ze względu na różnorodność poruszanej tematyki nie można mówić o strukturze retorycznej całego listu. Natomiast budowę retoryczną posiadają, zdaniem egzegetów, poszczególne fragmenty 1 Kor: 1–4¹⁰; 8–11¹¹; 12–14¹² i 15¹³. W tych miejscach listu Paweł zwracał szczególną uwagę na argumentację. Jaki charakter ma retoryka Pawła? Czy jest to klasyczna retoryka grecko-rzymska, czy też hebrajska, biblijna? Na ogół uważa się, że Paweł posługiwał się raczej środkami retoryki klasycznej, ale nie jest mu także obca retoryka biblijna. Wykazał to ostatnio R. MEYNET na przykładzie analizy Ga 4,1-20¹⁴

2. Retoryka klasyczna

W klasycznej retoryce grecko-rzymskiej rozróżniano trzy podstawowe gatunki retoryczne¹⁵:

- (1) Mowy sądowe (*dikanikon, genus iudiciale*), które z kolei dzielono na: oskarżycielskie i obrończe, w zależności od tego, czy celem mówcy było oskarżenie winnego, czy też obrona niewinnego.
- (2) Mowy doradczo-polityczne (*symbolleutikon, genus deliberativum*), dzielące się na: popierające lub odradzające przyjęcie czyichś poglądów.
- (3) Mowy okolicznościowe lub pokazowe (*epideiktikon, genus demonstrativum*), które mogły być pochwalne lub ganiące; mówca demonstrował tu swój kunszt oratorski oraz zalety lub wady przedstawianego tematu, względnie osoby.

⁹ J. CZERSKI, *Metody interpretacji Nowego Testamentu* (Opolska Biblioteka Teologiczna 21), Opole 1997, s. 170.

¹⁰ W. SCHRAGE, *dz. cyt.*, t. I, s. 78–81; por. SMIT, *art. cyt.*

¹¹ SCHRAGE, *dz. cyt.*, t. II, s. 214–215.

¹² B. STANDAERT, *Analyse rhétorique des chapitres 12 à 14 de 1 Corinthiens*, w: L. DE LORENS (wyd.), *Charisma und Agape (1 Ko 12–14)* (Serie Monografica di Benedictina 7), Roma 1983, s. 23–50; M. CARREZ, *Les Épîtres aux Corinthiens*, w: M. CARREZ, P. DORNIER, M. DUMAS, M. TRIMAILLE (wyd.), *Les Lettres de Paul, de Jacques, Pierre et Jude* (Nouveau Testament 3), Paris 1983, s. 66.

¹³ SCHRAGE, *dz. cyt.*, t. IV, s. 10.

¹⁴ *Wprowadzenie do hebrajskiej retoryki biblijnej*, tl. K. Łukowicz, T. Kot, Kraków 2001, s. 138–159.

¹⁵ C. OTTMERS, *Rhetorik* (Sammlung Metzler 283), Stuttgart–Weimar 1996, s. 17–39; J.Z. LICHANSKI, *Retoryka. Od renesansu do współczesności — tradycja i innowacja*, Warszawa 2000, s. 163; J. ZIOMEK, *Retoryka opisowa* (Vademecum Polonisty), Wrocław–Warszawa–Kraków 2000², s. 61.

W każdym z tych gatunków stosowano, za Arystotelesem, podział tekstu retorycznego na cztery części¹⁶:

- (1) wstęp (*exordium*);
- (2) opowiadanie, wyłożenie (*narratio*);
- (3) dowodzenie (*argumentatio, probatio*);
- (4) zakończenie, konkluzja (*peroratio, conclusio*).

We wstępie (*exordium*) zostaje zasygnalizowany i przygotowany temat wystąpienia oraz nawiązany kontakt ze słuchaczami lub czytelnikami. Zasygnalizowanie tematu następuje zazwyczaj przez wyliczenie istotnych punktów przemówienia. Bardziej jednak chodzi o wytworzenie życzliwej, przyjaznej dla oratora (autora) atmosfery, niż o zapoznanie słuchaczy z tematem. We wstępie zabiega on przede wszystkim o pozyskanie dla siebie i swoich poglądów odbiorców tekstu, dlatego większą rolę odgrywają tu uczucia niż racje obiektywne lub prezentacja oratora. Retoryka klasyczna rozróżniała dwa rodzaje wstępów, w zależności od nastawienia słuchaczy. Kiedy orator zwraca się do publiczności życzliwie do niego usposobionej, koncentruje się na uczuciach, natomiast w przypadku, gdy orator staje przed słuchaczami, którzy są do niego obojętnie, nieżyczliwie lub nawet wrogo nastawieni, musi ich zainteresować. W tym celu stosuje różne środki retoryczne, jak: przykład, przypowieść, analogię, humor, ironię, lub coś zaskakującego¹⁷

Opowiadanie (*narratio*) przygotowuje argumentację, która zostanie rozwinięta w następnej części, czyli w dowodzeniu (*argumentatio, probatio*). Dłuższe opowiadanie może zastąpić syntetyczne zgromadzenie najważniejszych punktów poruszanego tematu, czyli *propositio* lub *expositio*¹⁸. *Narratio* może kończyć się zestawieniem argumentów (*partitio*)¹⁹

Dowodzenie stanowi centralną część przemówienia. W dowodzeniu przytacza się argumenty oraz uzasadnia przedstawione w *narratio* fakty i tezy, aby przekonać słuchaczy (czytelników). Teorię argumentacji najszerzej przedstawił ARYSTOTELES, który wyróżnił trzy zasadnicze środki dowodzenia: (1) ἦθος – „usposobienie, charakter, wiarygodność” mówcy; (2) πάθος – „uczucia, namiętność” – nastrój słuchaczy; (3) λόγος – „słowo, argumentacja”²⁰ W argumentacji mówcy wykorzystywano następujące środki: (1) *entymematy* (ἐνθύμημα), czyli wypowiedzi w formie wnioskowania dedukcyjnego, w którym jakaś przesłanka została przemilczana, najczęściej ze względu na oczywistość; (2) przykłady (παραδείγματα, *exempla*), które do faktów odnoszą się przez podobieństwa (*simile, similitudo*); (3) argumenty prawdopodobne,

¹⁶ OTTMERS, *dz. cyt.*, s. 53.

¹⁷ *Tamże*, s. 54–55.

¹⁸ *Tamże*, s. 57.

¹⁹ LICHANSKI, *dz. cyt.*, s. 168.

²⁰ *Ars Rhetorica*, 1, 2, 3, 1356.

wskazówki; (4) sentencje, maksymy, zasady życiowe²¹. Argumenty potwierdzające, pozytywne, określała retoryka starożytna jako *confirmatio*, a odpieranie argumentów przeciwnika — jako *refutatio*²²

Entymematy posiadały uprzywilejowane miejsce w systemie dowodzenia. Stanowiły one rdzeń całej argumentacji i były najbardziej przekonujące. W *entymematach* występowały trzy etapy dowodzenia: (1) argument, inaczej: założenie, teza, stwierdzenie; (2) konkluzja; (3) zasada, reguła wnioskowania. Jeżeli teza zostaje zaakceptowana, dalsze dowodzenie jest zbyteczne. Jeżeli natomiast odbiorcy tekstu mogą zakwestionować wypowiedź, wówczas należy przedłożyć kolejny argument w formie konkluzji²³

Przemówienie kończyła *conclusio* lub *peroratio*. W konkluzji mówca podsumowywał wyłożone treści i wyliczał najważniejsze punkty swego wystąpienia. W zakończeniu trzeba też było poruszyć uczucia słuchaczy (czytelników), wywołać ich emocje. *Peroratio* — to zakończenie, podsumowanie, rekapitulacja wystąpienia. Jest to, z punktu widzenia struktury mowy, powtórzenie *exordium*, lecz z punktu widzenia jej celowości — ukoronowaniem efektu. *Peroratio* powinna wywrzeć na odbiorcy tekstu silne wrażenie²⁴.

3. Retoryka hebrajska

Początki badań nad retoryką hebrajską sięgają wprawdzie połowy XVIII w., ale wciąż jest to dziedzina nowa i niezbadana. Opracowane dotąd metody analizy retorycznej tekstów biblijnych opierają się zasadniczo na kryteriach lingwistycznych²⁵. Według E. GÜTTGEMANNSA, do biblijnych technik retorycznych należą środki gramatyczne i syntaktyczne oraz formy estetyczne tekstu²⁶. Jako środki gramatyczne i syntaktyczne wymienia on:

- (1) określenie semantyki tekstu przez kontekst;
- (2) sposób zaprezentowania idei, które mają przekonać odbiorcę tekstu;
- (3) kompozycję mowy;
- (4) logikę tekstu;
- (5) strukturę tematyczną.

²¹ OTTMERS, *dz. cyt.*, s. 58–59; ZIOMEK, *dz. cyt.*, s. 107.

²² LICHANSKI, *dz. cyt.*, s. 165, 167; ZIOMEK, *dz. cyt.*, s. 90.

²³ CZERSKI, *dz. cyt.*, s. 156–157.

²⁴ ZIOMEK, *dz. cyt.*, s. 74.

²⁵ *Tamże*, s. 170–172.

²⁶ *Fragmenta semiotico-hermeneutica. Eine Texthermeneutik für den Umgang mit der Hl. Schrift* (FTL 9), Bonn 1983, s. 206–216.

Wśród formy estetycznych uczony ten wyróżnia:

- (1) głębię tekstu, która polega na tym, że odbiorca tekstu potrafi z pojęć i słów użytych przez autora wydobyć głębsze myśli;
- (2) kunszt słowa;
- (3) symetrię tekstu;
- (4) dynamikę wypowiedzi.

Zadaniem więc analizy retorycznej tekstu biblijnego jest wyszukanie i uporządkowanie wszystkich środków, jakimi dysponuje tekst, aby zbadać, w jaki sposób może on oddziaływać na uczucia, wolę i kierunek myślenia czytelnika, odbiorcy tekstu.

Teoria retoryki biblijnej R. MEYNETA również opiera się na kryteriach lingwistycznych. Według tego uczonego, tekst przemawia do odbiorcy swoją architekturą. Stąd celem analizy retorycznej, która jest wstępnym etapem do interpretacji tekstu, jest ustalenie jego architektury. Służą temu dwa rodzaje badań:

- (1) analiza relacji pomiędzy poszczególnymi elementami lingwistycznymi;
- (2) analiza figur strukturalnych na poziomie dwóch stychów lub na poziomie całego tekstu²⁷

4. Retoryka klasyczna w 1 Kor

4.1. Struktura retoryczna 1 Kor 1–4

1 Kor 1–4 jest tekstem, w którym, według zasad retoryki klasycznej, można wyróżnić cztery zasadnicze części²⁸:

- (1) *exordium* (wstęp): 1,10-17;
- (2) *narratio* (opowiadanie, wyłożenie): 1,18–2,16;
- (3) *argumentatio, probatio* (dowodzenie): 3,1-17;
- (4) *peroratio, conclusio* (zakończenie, konkluzja): 3,18–4,21.

W *exordium* (1,10-17) Paweł stara się przede wszystkim nawiązać kontakt z czytelnikami i stworzyć wśród nich życzliwą dla siebie atmosferę, aby przyjęli jego argumentację. Koncentruje się przy tym głównie na uczuciach. W formie dziękczynienia Bogu wymienia wartości duchowe Kościoła w Koryncie: łaskę Boga, ubogacenie w „słowie i poznaniu” Wyraża także nadzieję, że wytrwają „bez skazy” aż do dnia paruzji Jezusa Chrystusa (1,4-8). Zwraca się następnie do adresatów z serdeczną prośbą (παρακαλῶ: 1,10a): aby wszyscy zachowali jedność w myślach, słowach i poglądach (1,10b). Z kolei następuje zapowiedź tematu: „Doniesiono mi bowiem o was, bracia moi, przez ludzi Chloe, że zdarzają się między wami spory. Myślę o tym, co

²⁷ *Initiation à la rhétorique biblique. „Qui donc est le plus grand?”*, t. I, Paris 1982, s. 16–42.

²⁸ MERKLEIN, *dz. cyt.*, t. I, s. 109–112.

każdy z was mówi: «Ja jestem Pawła, a ja Apollosa; ja jestem Kefasa, a ja Chrystusa»” (1,11-12). Tematem 1 Kor 1–4 będzie zatem sprawa podziału w Kościele w Koryncie.

Narratio (1,18–2,16) jest podstawą dowodzenia. Tu gromadzi się argumenty, które zostaną wykorzystane w dowodzeniu. Ponieważ powodem zagrożenia jedności w Koryncie była fascynacja ludzką mądrością, podstawą argumentacji jest „słowo o krzyżu” (1 Kor 1,18a), w którym koncentruje się i objawia mądrość Boża. W formie antytetycznej zostają przedstawione pojęcia: mądrość Boża – mądrość ludzka, moc Boża – głupota ludzka. Temat mądrości prezentują przede wszystkim dwa fragmenty: 1,18-25 i 2,6-16. Fragmenty pozostałe: 1,26-31 i 2,1-5 ilustrują temat przy pomocy przykładów. W 2,1-5 apostoł posługuje się również uczuciami jaką środkiem retorycznym²⁹

Odrzucenie nauki o krzyżu jest aktem głupoty (μωρία). Μωρία nie wyraża krytyki myśli filozoficznej. Chodzi o to, że krzyż przynosi ludziom rozczarowanie i podważa styl życia oparty na własnych koncepcjach religijnych. Głupota ocenia krzyż jako absurd, gdyż nie może sobie wyobrazić, aby Bóg mógł działać w poniżeniu i bezsilności. Paweł nie przeciwstawia głupocie mądrość, lecz moc (δύναμις). Skuteczność oddziaływania przepowiadanego słowa nie zależy od sztuki retorycznej, zdolności tego, który głosi słowo, ani też od żadnych nadzwyczajnych, spektakularnych fenomenów. Kryterium prawdziwości przepowiadanej Ewangelii nie jest ludzka mądrość, lecz krzyż Chrystusa.

Przejdźmy do *argumentatio* (3,1-17), czyli dowodzenia, jest 3,1-4, w którym Paweł przypomina temat (1,11-12). Z wymienionych poprzednio czterech ugrupowań wśród chrześcijan Koryntu wspomina teraz tylko dwa: związane z jego osobą i Apollosem.

Właściwe dowodzenie jest przedstawione w 3,5-17. Rozpoczyna je pytanie: „Kim więc jest Apollos, kim zaś jest Paweł?” (3,5). Po pytaniu następuje określenie roli apostołów. Podstawą argumentacji są dwa porównania działalności apostołów: do pracy ogrodnika (3,6-9a) i do pracy budowniczego (3,9b-17).

W *peroratio* (3,18–4,21) Paweł podsumowuje treści zawarte w *narratio* i *argumentatio* oraz stara się poruszyć uczucia czytelników i wywołać ich emocje. Przejdźmy do *peroratio* jest 3,18b-20. W zwężonej formie jest tu przypomniana teza, że „mądrość tego świata jest głupotą u Boga”. Pierwszy wniosek: 3,21-23 dotyczy wolności chrześcijanina od chwały ludzkiej, mądrości świata i od osoby apostoła, gdyż istnieje tylko jedna zależność: od Chrystusa. Drugi wniosek: 4,6-13, ma formę *refutatio*, czyli odparcia zarzutów. *Refutatio* ogranicza się jednak tylko do fragmentu. Przejdźmy do tego wniosku stanowi 4,1-5. Tekst 4,14-21 można uważać za zakończe-

²⁹ Tamże, s. 110.

nie całego fragmentu 1,10–4,13³⁰. Dominują tu uczucia, które wyraża metafora ojciec – dzieci oraz wezwanie do naśladowania³¹

4.2. Struktura retoryczna 1 Kor 8–11

Schemat retoryczny 1 Kor 8–11 zaproponował pod koniec XIX w. C.F.G. HEINRICI. Wskazał on, zgodnie z zasadami retoryki starożytnej, cztery jednostki retoryczne:

- (1) *propositio cum rationibus et contrarium*: 8,1-13;
- (2) *simile*: 9,1-27;
- (3) *exempla*: 10,1-12;
- (4) *conclusio*: 10,14–11,1³².

Egzegeci schemat ten modyfikowali i rozwijali³³. Do dziś nie opracowano jednak jednolitych dyspozycji retorycznych 1 Kor 8–11.

Tekst nie ma *exordium*, lecz zaczyna się od razu od *propositio* (8,1-6), które zastępuje *narratio*. Adresatami są Koryntianie, którzy posiadają należną wiedzę odnośnie udziału w ucztach o charakterze kultowym i spożywania pokarmów pochodzących z ofiar pogańskich.

W *propositio* Paweł przedstawia tezy oraz krytykę ewentualnych zarzutów. Tezy zostały sformułowane w formie sentencji: (1) wiedza nadyma pychę (8,1b); (2) miłość buduje (8,1c); (3) istnieje tylko jeden Bóg (8,6). Krytyka dotyczy zależności pomiędzy wiedzą i miłością (8,3) oraz fikcyjnego istnienia bóstw pogańskich (8,5).

Najbardziej rozbudowane jest *argumentatio* (8,7–10,21). W dowodzeniu Paweł zastosował szereg argumentów. Pierwszy argument ma charakter chrystologiczno-parenetyczny (8,7-13). Postawa „mocnych”, którzy korzystają ze swej „wiedzy” o fikcyjnym istnieniu bóstw pogańskich i spożywają pokarmy pochodzenia sakralnego w obecności „słabych”, może mieć fatalne konsekwencje dla „słabych, za których umarł Chrystus” (8,11).

Kolejnymi argumentami są dwa przykłady (*exempla*): (1) przykład osobisty apostoła (9,1-27) oraz (2) przykład z historii wyjścia Izraelitów z Egiptu (10,1-12). Paweł dobrowolnie rezygnuje z przysługującego mu jako apostołowi prawa utrzymania przez Kościoły, w których głosi Ewangelię. Przykład Apostoła ma zachęcić „mocnych” Koryntian do naśladowania i powstrzymania się od spożywania pokarmów sakralnych. Jest to zatem argument typu *imitatio*. Przykład z dziejów wędrówki Izraelitów do

³⁰ M. BÜNKER, *Briefformular und rhetorische Disposition im 1. Korintherbrief* (Göttinger Theologische Arbeiten 28), Göttingen 1997, s. 57–58.

³¹ MERKLEIN, *dz. cyt.*, t. I, s. 11–112.

³² *Der erste Brief an die Korinther* (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament V), Göttingen 1986⁸, s. 252.

³³ B. FIORE, *The Function of Personal Example in the Socratic and Pastoral Epistles* (Analecta Biblica 105), Rome 1986, s. 189.

Ziemi Obiecanej ma charakter negatywny. Paweł przypomina kary, jakie spotkały Izraelitów za bałwochwalstwo i brak opanowania oraz ostrzega, aby ci, którym zda się, że są „silni”, nie ulegli podobnym pokusom (10,12).

Po przykładach Apostoł przytacza jeszcze jeden argument w formie antytezy (10,14-21): udział w ucztach sakralnych pogan jest nie do pogodzenia z udziałem w Eucharystii. Eucharystia jest bowiem udziałem „we krwi” i „w ciele Chrystusa” (10,16), natomiast uczestnictwo w ofiarach pogańskich oznacza „wspólnotę z demonami” (10,20).

W *peroratio* (10,22–11,1) następuje podsumowanie najważniejszych punktów tekstu. Dotyczą one wolności i sumienia. Chrześcijanin jest wolny, lecz musi liczyć się z dobrem (10,22-24) i sumieniem drugiego człowieka (10,27-29). Spośród przedstawionych wyżej argumentów Paweł przypomina tylko jeden: *imitatio*: „stańcie się naśladowcami mnie, ja jak Chrystusa” (11,1).

4.3. Struktura retoryczna 1 Kor 12–14

Na wstępie Paweł nawiązuje kontakt z adresatami i zwraca się do nich w 2 os. l.mn. (12,1-3). Występują tu aż trzy elementy: *praefatio* (12,1), skrócone *narratio* (12,2) i *propositio* (12,3)³⁴, w którym autor jeszcze nie formułuje, lecz tylko sygnalizuje, tezę: funkcja Ducha Świętego w przeżyciach ekstatycznych (12,3).

W 12,4-11 następuje *amplificatio*, czyli rozszerzenie tezy³⁵. Paweł opisuje działalność Ducha Świętego w aspekcie trynitarny (12,4-6), a następnie wylicza dary, jakich Duch Święty udziela chrześcijanom (12,7-10). Tę część wywodów zamyka w formie inkluzji podkreślenie, że “wszystko to sprawia jeden i ten sam Duch” (12,11; por. 12,3).

W 12,12-31a Paweł rozpoczyna dowodzenie (*argumentatio*). Apostoł pragnie wykazać, że Kościół jest jedną wspólnotą Chrystusa. Podstawą argumentacji jest porównanie Kościoła do organizmu ciała. Porównanie to rozbudowuje do przypowieści i posługuje się przy tym różnymi środkami stylistycznymi, jak: paralelizmem (12,12.20; 12,18.28), pytaniami retorycznymi (12,17.19.29.30), czy anaforą (12,29.30)³⁶.

12,31b–13,13 należy określić jako *digressio* – dygresję na temat miłości. Jest to raczej fragment samodzielny i trudno się w nim dopatrzeć wyraźnych cech schematu retorycznego.

³⁴ J.S. VOS, *Das Rätsel von 1 Kor 12: 1-3*, NovTest 35 (1993), s. 268–269. H. PROBST (*Paulus und der Brief. Die Rhetorik des antiken Briefes als Form der paulinischen Korintherkorrespondenz* [Wissenschaftliche Untersuchung zum Neuen Testament 2, 45], Tübingen 1991, s. 328) uważa, że 12,1-11 należy uznać za *narratio*, a 12,12–13,13 za drugie *narratio*.

³⁵ SCHRAGE, *dz. cyt.*, t. III, s. 136; inne propozycje: zob. *tamże*, przyp. 128 i CARREZ, *art. cyt.*, s. 66.

³⁶ Nie jest przekonująca opinia, że 12,12-30 należy uważać za *narratio* – opowiadanie, na które składają się trzy części: twierdzenie, wykład i konkluzja; por. CARREZ, *art. cyt.*

Dowodzenie przerwane dygresją powraca w 14,1-36. Po krótkiej *propositio* w 14,1, Paweł przytacza aż 6 argumentów:

- (1) uzasadnienie (*confirmatio*) daru proroctwa z racji jego religijnego i społecznego znaczenia w Kościele (14,2-5);
- (2) przykład (*exemplum*) apostoła (14,6);
- (3) porównanie z dziedziny muzyki (14,7-9);
- (4) porównanie z dziedziny komunikacji społecznej (14,10-12);
- (5) argument bezużyteczności (14,13-19);
- (6) wskazanie na cel i skutki darów: języka i prorokowania (14,20-25).

W 14,26 Paweł ponownie zwraca się do adresatów: „bracia” i podaje zasady zachowania się chrześcijan na zgromadzeniach liturgicznych (14,26-35). Rozpoczyna zwrotem τι οὖν ἐστίν (cóż więc jest), co wskazuje, że zasady te opierają się na przedstawionej wyżej argumentacji. Trudno określić jednak, jaką funkcję spełnia ta część tekstu w strukturze retorycznej 12–14³⁷

14,37-40 uczeni określają jako *peroratio*³⁸, w którym Paweł podsumowuje swoje wywody i stara się wpłynąć na uczucia i przekonania swoich adresatów. Powołuje się przy tym na najwyższy autorytet: Κυρίου ἐντολή (przykazanie Pana: 14,37).

4.4. Struktura retoryczna 1 Kor 15

1 Kor 15 zaczyna się od *exordium* w 15,1. Jest jednak sprawą dyskusyjną wśród egzegetów, ile miejsca zajmuje *exordium*. Istnieje w tym względzie kilka propozycji: 15,1-2³⁹, 15,1-3a⁴⁰, 15,1-3b⁴¹ lub 15,1-11⁴². Najbardziej prawdopodobna wydaje się druga propozycja⁴³. W 15,1-3a Paweł stara się bowiem nawiązać kontakt z czytelnikami. Wskazują na to już formy czasownikowe: w 1 os. l.poj.: γνωρίζω (oznajmiam), εὐηγγελισάμην (głosiłem Ewangelię: 2 razy), παρέδωκα (przekazałem) oraz w 3 os. l.mn.: παρελάβετε (przejęliście), ἐστήκατε (stoicie, trwacie), σῶζεσθε (dostępujecie zbawienia), κατέχετε (trzymacie się), ἐπιστεύσατε (uwierzyliście). Apostoł przypomina adresatom swoje głoszenie Ewangelii w Koryncie oraz wyraża im uznanie za to, że przyjęli jego Ewangelię i w niej trwają. Stara się też wykazać swoją wiarygodność, stwierdzając, że głoszoną kerygmę przejął z tradycji.

³⁷ Według M. CARREZA (*art. cyt.*, s. 66) jest to ostatni człon argumentacji: *niveau pratique*.

³⁸ CARREZ, *art. cyt.*; J. SMIT, *Argument and Genre of 1 Corinthians 12–14*, w: S.E. PORTER (wyd.), *Rhetoric and the New Testament* (Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series 90), Sheffield 1993, s. 229; SCHRAGE, *dz. cyt.*, t. III, s. 378.

³⁹ R. PESCH, *Paulus ringt um die Lebensform der Kirche*, Freiburg–Basel–Wien 1986, s. 81.

⁴⁰ PROBST, *dz. cyt.*, s. 334–335.

⁴¹ BÜNKER, *dz. cyt.*, s. 62–72.

⁴² W. SCHENK, *Korintherbriefe* (Theologische Realenzyklopädie 19), bmrw, s. 628; W. VERBURG, *Endzeit und Entschlafene. Syntaktisch-sigmatistische, semantische und pragmatische Analyse von 1 Kor 15* (Forschung zur Bibel 78), Würzburg 1996, s. 257–260.

⁴³ SCHRAGE, *dz. cyt.*, t. IV, s. 17.

Drugą część stanowi *narratio* (opowiadanie): 15,3b-11⁴⁴ Od 15,3b pojawia się 3 os. l.poj. i zaczyna się opowiadanie, w którym zostaje przedstawiona treść głoszonej przez Pawła tradycji. Centralnym tematem jest artykuł o zmartwychwstaniu Chrystusa (15,3b-4), po którym następuje lista świadków. Wiarygodność zmartwychwstania Chrystusa potwierdza doświadczenie tych świadków i pierwotnego Kościoła, któremu Chrystus ukazywał się po swoim zmartwychwstaniu (15,5-11).

Zasadnicze miejsce w tekście retorycznym zajmuje argumentacja, która mieści się w 15,12-49. Paweł poświęcił dowodzeniu najwięcej miejsca i zgromadził tu szereg argumentów. Wśród egzegetów istnieją różne propozycje podziału retorycznego tego fragmentu. H. PROBST⁴⁵ dzieli go na dwie części, ale przyjmuje tylko jeden argument:

- (1) *argumentatio*: 15,12-34;
- (2) *peroratio*: 15,35-49.

Egzegeci mówią najczęściej o dwóch argumentach, ale i tu są rozbieżności. Według W. VERBURGA, w dowodzeniu pierwszym argumentem jest odrzucenie tezy przeciwnika (*refutatio*): 15,13-32, a drugim — pozytywna argumentacja (*probatio*): 15,35-49. Natomiast 15,33-34 uważa on za *peroratio*⁴⁶ Inną strukturę dowodzenia proponuje R. PESCH⁴⁷:

- (1) *probatio*: 15,12-28;
- (2) *peroratio*: 15,29-34;
- (3) *refutatio*: 15,35-49.

Podobnie M. BÜNKER⁴⁸:

- (5) *argumentatio I*: 15,12-28;
- (6) *peroratio I*: 15,29-34;
- (7) *argumentatio II*: 15,35-49.

Bardziej szczegółowe dyspozycje dowodzenia wskazał W. SCHRAGE⁴⁹:

- (1) *refutatio*: 15,12-19;
- (2) *argumentatio (probatio, confirmatio)*: 15,20-28;
- (3) *peroratio*: 15,29-34;
- (4) *propositio*: 15,35;
- (5) *argumentatio*: 15,36-49;
- (6) *propositio*: 15,50;

⁴⁴ VERBURG (dz. cyt., s. 260–261) za *narratio* przyjmuje tylko wiersz 12. Podobnie W. SCHENK (dz. cyt., s. 628).

⁴⁵ *Paulus und der Brief*, s. 334–335.

⁴⁶ *Tamże*, s. 262–267.

⁴⁷ *Paulus*, s. 81.

⁴⁸ *Briefformular und rhetorische Disposition*, s. 62–72.

⁴⁹ *Der erste Brief an die Korinther*, t. IV, s. 110–111, 154, 233–234, 272.

(7) *argumentatio*: 15,51-57;

(8) *peroratio*: 15,58.

Należy przyjąć, że dowodzenie rozpoczyna Paweł od *refutatio* (15,12-19), aby wykazać absurdalność zarzutów przeciw zmartwychwstaniu, gdyż: (1) są one sprzeczne z formułą wiary Kościoła; (2) podważają sensowność głoszenia Ewangelii oraz praktykowania etyki i ascezy chrześcijańskiej; (3) głosiciele Ewangelii stawiają w sytuacji fałszerzy oraz (4) przekreślają skuteczność dzieła zbawczego Chrystusa.

Po odparciu zarzutów następuje pozytywne dowodzenie, *argumentatio* (15,20-28). Podstawą argumentacji jest typologia Adam – Chrystus. Typologia opiera się na znanej w judaizmie zasadzie, że ojciec ma decydujący wpływ na cały wywodzący się od niego ród. Adam przez grzech sprowadził na wszystkich ludzi śmierć, której podlega każdy człowiek przez sam fakt narodzin w ludzkim ciele. Natomiast Chrystus, od którego zaczyna się ludzkość odkupiona, przez swoją śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie pokonał grzech i śmierć. Prowadzi więc człowieka ku życiu. Przez fakt chrztu chrześcijanin ma udział zarówno w śmierci, jak i w zmartwychwstaniu Chrystusa.

W 15,29-32 występuje ponownie *refutatio*⁵⁰ Paweł wskazuje trzy przykłady, które nie mają uzasadnienia jeżeli neguje się zmartwychwstanie umarłych: udzielanie tzw. chrztu za umarłych (15,29), narażanie się Apostoła na śmierć (15,30-32a), ubieganie się o wartości duchowe (15,32b). *Refutatio* zamyka *peroratio* w 15,33-34. Odróżnia się ona od *refutatio* bezpośrednim zwrotem do adresatów w 2 os. l.mn.: nie dajcie się zwieść, ocknijcie się.

15,35 wprowadza do drugiej serii argumentacji. Wers ten można określić jako *propositio*, bo w zwięzły sposób zapowiada kolejny przedmiot dowodzenia: cechy ciał zmartwychwstałych.

W *argumentatio* (15,36-49) Paweł dowodzi, że zmartwychwstanie nie oznacza powrotu do egzystencji cielesnej. Ciało po zmartwychwstaniu będzie miało inny wygląd oraz inny sposób egzystencji niż obecne. Cechy ciała człowieka zmartwychwstałego kreśli Paweł przy pomocy dwóch analogii: z przyrody oraz z typologii Adam – Chrystus. Po zmartwychwstaniu nastąpi więc radykalna zmiana modelu egzystencji w ciele. Apostoł ogranicza się tylko do tego stwierdzenia i nie daje pozytywnej charakterystyki nowej egzystencji.

Kolejną serię argumentacji zapowiada *propositio* w 15,50: zmiana stylu egzystencji jest konieczna, ponieważ w eschatologicznym królestwie Bożym nie może mieć udziału „ciało i krew”, czyli człowiek w jego obecnej, stworzonej postaci. Następujące po *propositio* dowodzenie należy określić jako *confirmatio*⁵¹ Paweł

⁵⁰ VERBURG, dz. cyt., s. 262. Niektórzy uważają, że jest to *peroratio* (BÜNKER, dz. cyt., s. 69; SCHRAGE, dz. cyt., t. IV, s. 234).

⁵¹ SCHRAGE, dz. cyt., t. IV, s. 362.

stwierdza, że zmartwychwstanie umarłych i przemiana żywych nastąpi w momencie paruzji Chrystusa. Wówczas grzech i śmierć zostaną ostatecznie pokonane. Będzie to punkt kulminacyjny i uwieńczenie całej historii zbawienia (15,51-57).

Strukturę retoryczną 1 Kor 15 kończy *peroratio*⁵² lub *conclusio*⁵³: 15,58. Jest to raczej *peroratio*, gdyż Paweł dokonuje w tym miejscu zwięzłego podsumowania swoich tez i nadaje im sens parenetyczny. Zachęca adresatów do wytrwałości, motywowanej przekonaniem, że żaden trud „nie jest w Panu bezowocny”

Rhetorik des 1. Korintherbriefes

Zusammenfassung

Auf die Rhetorik des 1. Korintherbriefes machte Ende des XIX. Jh. J. Weiß aufmerksam. Die zeitgenössischen Standardkommentare beschäftigen sich aber wenig mit der Rhetorik des 1. Kor. H.D. Betz, S.M. Pogoloff, D. Litfin und B.W. Winter lehnen sogar entschieden die rhetorische Interpretation des Briefes ab. Selbstverständlich, darf man nicht von vornherein voraussetzen, dass Paulus bewusst die Rhetorik anwandte. Doch auch er musste eine Überzeugungsstrategie verwenden und bediente sich eines bestimmten Argumentationsstils, um rechte Einstellungen und Praktiken zu beeinflussen und zu motivieren. Sicher ist der Brief in seiner Gesamtstruktur rhetorisch nicht zu erfassen, die rhetorische Dispositionen sind aber in einigen Komplexen des Briefes zu merken, wie in 1 Kor 1–4; 8–11; 12–14; 15.

Es stellt sich die Frage: Welche Rhetorik verwendete Paulus? Die klassische griechisch-römische oder die hebräische? Die meisten Exegeten vertreten die Meinung, dass sich Paulus der klassischen Rhetorik bediente. In der klassischen Rhetorik wird eine Rede, bzw. ein Text, im allgemeinen in vier Teile aufgeteilt:

- (1) *exordium* (Anfang der Rede);
- (2) *narratio* (Feststellung der Tatsache);
- (3) *argumentatio* (zentraler Hauptteil der Rede, Begründung);
- (4) *peroratio, conclusio* (Zusammenfassung der Rede).

Solche Einteilungen passen auf die Dispositionen der bestimmten Fragmente des Briefes auf die folgende Weise:

A. 1 Kor 1–4

- (1) *exordium*: 1,10-17;
- (2) *narratio*: 1,18–2,16;
- (3) *argumentatio*: 3,1-17;
- (4) *peroratio, conclusio*: 3,18–4,31.

B. 1 Kor 8–11

- (1) *propositio* (gekürzte *narratio*): 8,1-6;
- (2) *argumentatio*: 8,7–10,21;

⁵² PESCH, *Paulus*, s. 81; BÜNKER, *dz. cyt.*, s. 71; VERBURG, *dz. cyt.*, s. 268–269.

⁵³ PROBST, *dz. cyt.*, s. 345.

(3) *peroratio*: 10,22–11,1.

C. 1 Kor 12–14

(1) *praefatio, naratio, propositio*: 12,1-3;

(2) *amplificatio* (Steigerung): 12,4-11;

(3) *argumentatio I*: 12,12-31a;

(4) *digressio* (Abschweifung vom Thema): 12,31b–13,13;

(5) *argumentatio II*: 14,1-36;

(6) *peroratio*: 14,37-40.

D. 1 Kor 15

(1) *exordium*: 15,1-3a;

(2) *naratio*: 15,3b-11;

(3) *argumentatio*: 15,12-49.51-57;

(4) *peroratio*: 15,58.